

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

СТАТІВКА АННА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 811.111'255'342'373

**СТРАТЕГІЇ ТА СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ
ФОНОГРАФІЧНИХ СТИЛІЗАЦІЙ
МОВЛЕННЄВИХ АНОМАЛІЙ
В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ
ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ**

Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, доцент
РЕБРІЙ ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри перекладознавства
імені Миколи Лукаша

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
ІВАНИЦЬКА МАРІЯ ЛОНГІНІВНА,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри германської філології
та перекладу

кандидат філологічних наук, доцент
МАЗУР ОЛЕНА ВІКТОРІВНА,
Херсонський національний технічний
університет,
доцент кафедри теорії і практики
галузевого перекладу

Захист дисертації відбудеться “24” травня 2018 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.27 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 7-75.

З дисертацією можна ознайомитися у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розіслано “11” квітня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. І. Морозова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертацію присвячено вивченню особливостей відтворення в англо-українському художньому перекладі фонографічних стилізацій мовленнєвих аномалій, зумовлених регіональною приналежністю, соціальним статусом, іноземним походженням мовця, а також його фізичними, емоційними чи віковими характеристиками. Фонографічні стилізації, на позначення яких у роботі паралельно використовується запропонований В. А. Кухаренко термін «графон», виступають поширеним в англomовній літературній традиції стилістичним прийомом, який дозволяє увиразнити мовленнєвий портрет літературного героя і тим самим вивести його на передній край читацької уваги, адже, «звичне – непомітне, перетворення звичного на незвичне робить його відчутним» (Ю. М. Лотман). Натомість в українській літературі графони є скоріше винятком, ніж правилом, що можна пояснити мінімальною розбіжністю між графічною та фонетичною репрезентаціями плану вираження лексеми. Цей факт сукупно з принциповою відсутністю узуальних відповідників фонографічних стилізацій зумовлює статус графонів як різновиду перекладацьких труднощів.

Фонографічні стилізації мовленнєвих аномалій неодноразово привертали увагу мовознавців, теоретиків і практиків перекладу, про що свідчать наукові розвідки, в яких наведено типологію та класифікацію графонів (М. М. Кулікова, Ю. М. Скребньов); схарактеризовано їх жанрово-стилістичний потенціал (М. П. Брандес, Є. С. Грищева, С. В. Ільєсова, Д. Крістал, Дж. Ліч, Н. В. Міщенко, Л. Б. Пацель, Т. В. Попова, А. П. Сковородніков, К. Турлоу) та комунікативно-функціональне навантаження (І. В. Арнольд, В. А. Кухаренко, О. В. Ребрій); визначено відношення до різних типів норм (Л. Л. Ємельянова, О. М. Мороховський) та мовних підсистем / субмов (О. Л. Борисенко, В. С. Виноградов, В. Н. Комісаров).

Утім, в аспекті перекладу фонографічні стилізації є недостатньо вивченими. У сучасному перекладознавстві досі не запропоновано комплексну модель іншомовного відтворення досліджуваного явища з урахуванням його сутнісних характеристик у широкому філологічному контексті та потреб перекладознавчого аналізу; чітко не окреслено стратегії та способи перекладу графонів на позначення різних мовленнєвих аномалій. Перекладознавцями радянської доби (Л. С. Бархударов, В. Г. Гак, В. Н. Комісаров, Г. Туровер, С. Флорин) можливість / доцільність відтворення графонів паралельними засобами

цільової мови або повністю спростовувалась, або вважалась проблематичною через їх занадто виражене культурне маркування, внаслідок чого стала популярною тенденція до «пригладженого перекладу» (К. І. Чуковський).

Таким чином, **актуальність** дослідження визначається необхідністю подальшої розбудови у сучасному перекладознавстві міждисциплінарного підходу, який дозволяє здійснити розгляд англо-українського перекладу графонів з урахуванням лінгвістичного, літературознавчого та власне перекладознавчого аспектів їхнього формування та функціонування у вихідному та цільовому текстах. Такий підхід сприяє розв'язанню **наукової проблеми** усвідомлення перекладу як процесу і результату перекладацької творчості.

Згідно **гіпотези дослідження**, доцільність перекладу графонів, так само як і стратегія та спосіб їхнього іншомовного відтворення, визначаються як їхніми мовними (в тому числі й соціолінгвістичними) параметрами, так і сукупною дією культурологічного, сюжетнотвірного, особистісного чинників та впливом літературної традиції і норми.

Зв'язок роботи з науковими темами. Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень, що проводяться на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у межах наукової теми «Когнітивно-дискурсивні дослідження мови та перекладу» (номер державної реєстрації 0114U004320).

Об'єктом дослідження виступають фонографічні стилізації мовленнєвих аномалій, що функціонують у художньому дискурсі задля характеристики персонажного мовлення. **Предметом** аналізу є чинники перекладності / неперекладності графонів, стратегії та способи їхнього відтворення в англо-українському напрямку перекладу.

Метою дослідження є встановлення реальних й оптимальних стратегій і способів перекладу фонографічних стилізацій англomовних мовленнєвих аномалій українською мовою шляхом виокремлення чинників їхньої перекладності / неперекладності.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання низки **завдань**:

- дати визначення та класифікувати графони з огляду на потреби перекладознавчого аналізу;
- розглянути графони у світлі релевантних стилістичних теорій очуднення / одивнення / очуження / актуалізації / висунення;
- охарактеризувати роль мовних, комунікативних та перекладацьких норм як чинника іншомовного відтворення фонографічних мовленнєвих стилізацій;

- представити графони у світлі теорії перекладності / неперекладності;
- з'ясувати вагомість мовного, соціолінгвістичного, культурологічного, літературно-традиційного, сюжетнотвірного та особистісного чинників перекладності графонів;
- виокремити стратегії і способи перекладу фонографічних мовленнєвих стилізацій на позначення регіональної та / або соціальної приналежності мовця, іншомовного акценту та особливостей мовлення, зумовлених фізичними, емоційними чи віковими характеристиками мовця.

Матеріалом дослідження слугували 1019 графонів, відібраних з англomовних художніх творів XIX–XX століть загальним обсягом 1,320 авт. арк., та їхні україномовні відповідники.

Комплексний характер дослідження передбачає використання низки загальнонаукових, філологічних та власне перекладознавчих **методів**. Провідним методом виступає *порівняльний аналіз*, на основі якого було визначено особливості репрезентації фонографічних стилізацій мовленнєвих аномалій у вихідному та цільовому текстах і, таким чином, встановлено стратегії та способи їхнього україномовного відтворення. Застосування *лінгвостилістичного аналізу* уможливило вивчення ролі й місця графону серед інших засобів характеристизації персонажа та увиразнення його мовлення. На основі *функціонально-семіологічного методу* визначено функціональну відповідність перекладацьких відповідників досліджуваних одиниць. *Експериментальний метод* показав, яким чином рівень деформованості вихідної лексеми впливає на можливість її адекватної інтерпретації та подальшого іншомовного відтворення.

Наукова новизна дисертації визначається тим, що в ній уперше визначено чинники перекладності / неперекладності графону та описано реальні й потенційні стратегії і способи їх відтворення в англо-українському напрямку перекладу. На основі отриманих даних уперше у вітчизняному перекладознавстві запроваджено комплексну модель перекладознавчого аналізу фонографічних стилізацій мовленнєвих аномалій з урахуванням їхніх лінгвістичних, літературознавчих та власне перекладознавчих параметрів.

Наукова новизна отриманих результатів може бути сформульована у таких **положеннях, що виносяться на захист**:

1. На основі комплексного використання методологічного апарату мовознавства, літературознавства та перекладознавства фонографічні

стилізації мовленнєвих аномалій (графони) визначаються як okazіональні модифікації плану вираження лексичних одиниць з метою приведення у відповідність до особливостей вимови, спричинених територіальним, соціальним чи національним статусом мовця або його віковими, фізіологічними чи афективними характеристиками, які використовуються у художньому дискурсі як засіб увиразнення персонажного мовлення та виступають різновидом перекладацьких труднощів через відсутність регулярних еквівалентів у цільовій мові.

2. Перекладність графонів є динамічною категорією, упровадження якої залежить від сукупної дії низки чинників як «внутрішнього», так і «зовнішнього» характеру:

2.1. Внутрішній характер має мовно-типологічний чинник, дія якого проявляється у тому, що графон має бути віднесений до аналогічних / подібних структур англійської та української мов, у яких тільки частина формальних ознак є спільною, а отже його переклад вимагатиме застосування компенсаторних механізмів з метою урегулювання існуючих розбіжностей та виходу на максимальний рівень адекватності. Іншим внутрішнім чинником є соціолінгвістичний, дія якого проявляється в ідентифікації графону як універсального чи ідіотетнічного засобу характеристики персонажного мовлення.

2.2. Зовнішній характер мають: чинник літературної традиції, дія якого проявляється у різній частотності використання графонів в англійській та україномовній літературній традиції; сюжетнотвірний чинник, пов'язаний з функціональним навантаженням графону як епізодичного або рекурентного засобу характеристики головного / другорядного персонажу художнього твору; особистісний чинник, що вказує на консервативну або новаторсько-креативну настанову перекладача щодо вирішення проблеми перекладацьких труднощів.

3. Порівняльний аналіз англо-українських перекладів радянського та пострадянського періодів дозволяє простежити тенденцію від повного відкидання самої можливості їхнього перекладу паралельними засобами до помірного використання фонографічних стилізацій поряд з компенсаторними лексико-граматичними засобами, більш притаманними українській літературній традиції. Такий зсув зумовлений, по-перше, оперттям на закордонний теоретико-практичний досвід, по-друге, розширенням арсеналу виразних засобів української мови і, по-третє, актуальною для сучасної генерації перекладачів орієнтацією на креативний підхід, що запобігає створенню «приглаженого» перекладу.

4. Репрезентація графонів в англо-українському художньому перекладі найчастіше здійснюється на основі стратегії, згідно якої фонографічні стилізації мовленнєвих аномалій частково відновлюються паралельними засобами, а частково компенсуються засобами лексичного та граматичного рівнів. Співвіднесеність цих двох різновидів відповідників варіюється від твору до твору і детермінується особистісним та ситуативним контекстом. Така стратегія має водночас ознаки очуження (перенесення форми стилістичного прийому з першотвору до друготвору) і одомашнення (намагання досягнути природності звучання і плавності викладу), а отже тяжіє до актуальної в сучасному художньому перекладі стратегії «золотої середини». Доцільність її застосування визначається прагненням уникати небажаних спотворень у перекладі на рівні образної системи першотвору.

Теоретична значущість роботи полягає у тому, що її результати є внеском у загальну теорію перекладу (подальша розробка стратегій та способів перекладу), у лінгвістичну теорію перекладу (переклад безеквівалентної лексики), у теорію художнього перекладу (відтворення графонів як функціонально та стилістично значущих елементів першотвору) та у часткову теорію англо-українського перекладу.

Практична цінність роботи зумовлюється можливістю використання її матеріалів і теоретичних результатів у лекційних курсах «Вступ до перекладознавства» (розділи «Стратегії перекладу: від античності до сьогодення», «Проблема перекладності / неперекладності: історичний ракурс та сучасне трактування»), «Порівняльна стилістика англійської та української мов» (розділ «Фонетичні та графічні ресурси англійської та української мов»), «Теорія перекладу як міжкультурної комунікації» (розділ «Реальний світ, культура, мова, переклад») та «Порівняльна лексикологія англійської та української мов» (розділ «Етимологічний склад англійської та української мов»); у перекладацькій діяльності, практичній підготовці майбутніх перекладачів та подальших розвідках магістрів і аспірантів.

Апробація роботи. Основні теоретичні положення й висновки дисертації обговорювалися на *засіданнях кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна* (2015–2017 рр.); на *міжнародних наукових конференціях*: VII Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу» (Харків, 2013); Міжнародній науково-практичній конференції «Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів» (Львів, 2014);

Міжнародній науково-практичній конференції «ІІ Таврійські філологічні читання» (Херсон, 2016); Міжнародній науковій конференції “*Urgent Problems of Philology and Linguistics*” (Будапешт, Угорщина, 2017); на наукових конференціях з міжнародною участю: VIII науковій конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу» (Харків, 2015); XV науковій конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2016); IX науковій конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу»; XVI науковій конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2017).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки роботи відображені у 13 публікаціях автора (загальний обсяг 4,6 авт. арк.), з них 5 статей опубліковано у фахових виданнях України, 1 – за кордоном, 7 тез доповідей на наукових конференціях міжнародного та вітчизняного рівнів. В 1 статті, опублікованій у співавторстві, авторці належить здійснення практичного аналізу.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку наукових джерел (267 позицій, з яких 43 – іноземними мовами), списку довідкових джерел (15 позицій), джерел ілюстративного матеріалу (40 позицій). Загальний обсяг роботи – 11,64 авт. арк., обсяг основного тексту – 10,43 авт. арк.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено об’єкт і предмет дослідження, окреслено його мету, завдання і методи, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, сформульовано гіпотезу та положення, що виносяться на захист.

У першому розділі роботи «**Теоретичні засади перекладацького висвітлення фонографічних стилізацій мовленнєвих аномалій**» розглянуто сутнісні характеристики досліджуваного явища у широкому філологічному контексті з огляду на потреби перекладознавчого аналізу.

У роботі запропоновано визначення фонографічних стилізацій мовленнєвих аномалій як okazіональних модифікацій плану вираження лексичних одиниць з метою приведення у відповідність до особливостей вимови, спричинених територіальною приналежністю, соціальним

статусом, віковими, фізіологічними чи афективними характеристиками особи, які є прерогативою художнього дискурсу, та правомірно підпадають під категорію перекладацьких труднощів через відсутність регулярних відповідників у мові перекладу.

У художньому дискурсі фонографічні стилізації (графони) виконують низку функцій:

- *характерологічну* – виокремлення серед характеристик персонажу тих, що зображують його регіональну, соціальну, національну чи вікову приналежність;
- *емотивну* – відтворення психологічних (афективних, емоційних) станів та переживань людини;
- *експресивну* – деавтоматизація сприйняття інформації читачем та повернення його уваги;
- *ігрову* – залучення адресата до сюжетного ігрового поля, в межах якого йому необхідно докласти певних зусиль для вилучення інформації, закодованої у лексичному ребусі.

Відтворення функціональності фонографічних стилізацій в англо-українському перекладі може викликати значні складнощі для сучасних перекладачів. Враховуючи значне прагматичне навантаження фонографічних стилізацій, перекладачі не можуть нехтувати ними у перекладі, оскільки це зумовить стилістичні втрати, деформування образу персонажа та порушення цілісності авторської ідеї. Водночас через відсутність рекурентних відповідників у цільовій мові перекладачам доводиться створювати okazionalni ekvivalenty, які не завжди відповідають умовам комунікативної ситуації, а отже й очікуванням цільового реципієнта, що «розраховує» на звичні для нього засоби мовленнєвої характеристики персонажа у художньому дискурсі.

У жанрово-стилістичному аспекті досліджено дотичність графону до релевантних стилістичних теорій. В межах *теорії очуднення / одивнення / очуження* фонографічні стилізації зумовлюють новий погляд на дійсність, що посилює зацікавленість читачів, а отже й прагматичний ефект твору в цілому. У площині міжмовної художньої комунікації літературно-стилістичний прийом очуднення тісно переплітається з перекладацькими стратегіями одомашнення та очуження, які є принципово різними, але однаково можливими стратегіями його перенесення в англо-українському перекладі. З огляду на *теорію актуалізації / висунення*, фонографічні стилізації спонукають читача звернути увагу не на те «що сказано», а «як сказано», слугуючи засобом вираження важливої авторської інформації в рамках «поетичної ліцензії» (Дж. Ліч).

На повноцінне відтворення фонографічних стилізацій засобами цільової мови впливають мовні, літературні, комунікативні та перекладацькі норми. З позиції мовної норми, фонографічні стилізації характеризуються як okazіональні утворення, позбавлені кодифікованості. Натомість такі їх властивості, як *новизна* та *незвичність*, забезпечують увагу потенційного реципієнта, а отже мають пріоритетно бути відтворенні при перенесенні на іншомовний ґрунт за рахунок створення аналогічного відповідника паралельними засобами цільової мови. У випадку опущення або компенсації новизна та незвичність втрачаються, що закономірно знижує рівень еквівалентності.

З позиції літературної норми, фонографічні стилізації мовленнєвих аномалій мають різні традиції репрезентації в англomовній та українomовній літературах. Хоча в англomовному художньому дискурсі графон є одним із поширених засобів характеристизації персонажу, в українській літературі він функціонує в обмеженому діапазоні. Цей чинник вимагає урахування в перекладі з метою забезпечення його природності (*naturalness*) та плавності (*fluency*).

З позиції комунікативної норми, використання графонів порушує категорію способу Г. Грайса «Виражай думку чітко, уникай незрозумілих слів», а отже й ускладнює спілкування за рахунок додаткових зусиль, потрібних реципієнту для їхньої адекватної інтерпретації. У цьому аспекті графони можуть бути градуйовані – від ледь помітних деформацій, що легко підлягають відновленню й інтерпретації, до таких, первинну форму яких відновити неймовірно складно. Для виявлення залежності між рівнем фонографічної деформації узальної лексики та ступенем її інтерпретованості було проведено експеримент, учасники якого припустилися помилок у тлумаченні запропонованих для перекладу графонів або, навіть вилучили їх зі своїх перекладів внаслідок неспроможності дійти однозначного висновку щодо того, як саме слова було модифіковано автором вихідного уривку.

При міжмовному перенесенні графону мовні, літературні та комунікативні норми трансформуються у норми перекладу, оскільки здатність / нездатність перекладача до їхнього органічного сполучення визначають рівень його професійної майстерності та виступають запорукою якісного перекладу.

Іншим проявом перекладацької норми є панування у певному суспільстві та / або історичному періоді поглядів стосовно можливості або, навіть доцільності відтворення тих чи інших різновидів перекладацьких труднощів. Якщо у радянському перекладознавстві

графони як прояви територіальних та соціальних діалектів відносилися до неперекладного прошарку (К. І. Чуковський, В. Н. Комісаров), західні фахівці пропонували вирішувати цю проблему за рахунок створення штучних цільових субмов (К. Шольц, Дж. Кетфорд).

У другому розділі **«Методологічні засади перекладацького висвітлення фонографічних стилізацій мовленнєвих аномалій»** визначено методологічні принципи проведеного дослідження, його етапи, методи та модель, а також встановлено чинники перекладності графону, що мають відносно нього як внутрішній, так і зовнішній характер. До внутрішніх відносимо мовний чинник, що вказує на нетотожність низки типологічних параметрів фонографічних стилізацій в англійській та українській мовах, пов'язаних, зокрема, з характером відносин між графічною та фонетичною складовими плану вираження лексеми. Соціолінгвістичний чинник знаходить прояв в атрибуції графонів як ідіотетнічного (на позначення територіальних або соціальних діалектів) та універсального (на позначення іншомовного акценту, фізіологічного чи афективного стану) явища.

Серед зовнішніх чинників виокремлено культурний (здатність графону спричинити «культурні зсуви» у цільовому тексті), літературно-традиційний (вплив літературної традиції), сюжетнотвірний (епізодичний або рекурентний характер графону при характеристиці головного чи другорядного персонажа) та особистісний (скерованість перекладача на реалізацію свого творчого потенціалу або, навпаки, тяжіння до унормованого перекладу).

У роботі використано низку таких методологічних засадничих принципів, як міждисциплінарність, поліпарадигмальність, (нео)функціональність, антропоцентричність, експанаторність та експансіонізм. Міждисциплінарність проявляється у поєднанні перекладознавчого підходу до вивчення графонів з літературознавчим та мовознавчим. Поліпарадигмальність проявляється у залученні теоретико-методологічного інструментарію принаймні двох споріднених парадигм сучасного перекладознавства (системно-структурної або семіологічної та культурологічної) з метою максимально повного висвітлення релевантних аспектів іншомовного відтворення графонів. (Нео)функціональність проявляється в установці на вивчення динамічних аспектів перекладу графону за рахунок його розміщення у широкому ситуативному та соціокультурному контексті. Антропоцентричність проявляється в акцентуванні ролі особистості перекладача як чинника перекладності графону. Експанаторність

проявляється у його евристично-пояснювальному потенціалі, що утворюється за рахунок поєднання зазначених вище принципів, та уможливорює не тільки описати різні аспекти перекладу (або ж переклад у цілому), а й надати їм вичерпне пояснення. Експансіонізм має форму зворотного зв'язку (*feedback loop*) і проявляється у потенційному впливі отриманих у його перебігу результатів на інші галузі знання.

У дисертації запропоновано *комплексну модель* перекладознавчого аналізу, що має ознаки художньої, аналітичної та інтерпретаційної моделей. Елементи художньої моделі простежуються у відборі матеріалу дослідження та у вивченні особливостей перекладу графону з позицій літературної традиції, норми та жанрово-стилістичного навантаження. Елементи аналітичної моделі простежуються у вивченні типологічних, структурно-семантичних та комунікативно-функціональних характеристик графону як основи для вибору стратегії та способу їхнього іншомовного відтворення. Елементи інтерпретаційної моделі простежуються у зверненні до особистості перекладача як центральної ланки усього трансляційного процесу, в урахуванні потреб і очікувань цільової аудиторії як потужного чинника перекладацького рішення.

Третій розділ дисертації «**Стратегії та способи відтворення фонографічних стилізацій на позначення різних мовленнєвих аномалій**» присвячено визначенню реальних й оптимальних стратегій і способів перекладу фонографічних стилізацій різних видів. Стратегії і способи перекладацького відтворення графонів здебільшого визначаються їхніми типологічними характеристиками та функціональним навантаженням.

При відтворенні графонів на позначення регіональних особливостей мовлення (територіальних діалектів), які є потенційно найскладнішим об'єктом перекладу, що зумовлено їхнім ідіотетичним характером, діапазон перекладацьких стратегій значно варіюється – від повного ігнорування фонографічних стилізацій до намагання максимально повно їх відтворити за допомогою паралельних цільових засобів, які перекладачеві доводиться створювати самостійно. Таке розмаїття підходів може свідчити про намагання сучасних перекладачів поступово відійти від традиційного погляду, укоріненого в радянській перекладознавчій традиції, на соціальні та територіальні діалекти як на принципово неперекладне явище та реалізувати, таким чином, свій креативний потенціал:

He is a good boy, – Old Leather-Face allowed. – Hit wuz a farh fight, but he had a litttle bad luck. He stobbed the feller and he die (Warren R. P., All the King's Men).

Він таки славний хлопчина, – погодилося Старе Луб'я. – Та й бійка була чесна, от тільки не повелось йому. Штрикнув хлопця, а той взяв і помер (Уоррен Р. П., Все королівське військо, переклад В. Митрофанова).

У перекладі наведеного уривку спостерігаємо *стратегію нейтралізації*, внаслідок застосування якої фонографічні засоби характеристики мовлення персонажа повністю втрачаються і, таким чином, нівелюється колорит мовлення чорношкірих мешканців штату Луїзіана.

У наступному прикладі спостерігаємо протилежну *стратегію увиразнення*, в межах якої фонографічні стилізації максимально збережено за допомогою паралельних засобів цільової мови:

I mean as 'appen Ah can find anuther pleece as 'll for rearin 'th' pheasants. If yer want ter be 'ere, yo'll non want me messin' abaht a' th' time. (Lawrence D. H., Lady Chatterley's Lover)

Я зуюрю, що мо знайти друже міцце для висадки фазанів. Якщо ви хочете ту бути, не тра, щоб я ту весь час крутився. (Лоуренс Д. Г., Коханець Леді Чатерлей, переклад С. Павличко).

Автор художнього твору намагається передати фонетичні особливості йоркширського діалекту, модифікуючи відповідним чином план вираження лексичних одиниць. Аналогічно до дій автора, перекладачка фонетично деформує українські відповідники: 'appen – «мо», 'ere – «ту», non want – «не тра», anuther – «друже», pleece – «міцце».

У наступному прикладі спостерігаємо *стратегію компенсації*, яка є прикладом стратегії «золотої середини», адже графони частково відтворюються у друготворі, а частково компенсуються засобами інших рівнів:

Ah ain' never figgered dat out, mahseff, – replied Jeems, undisturbed by his master's scowl. – Look ter me lak dey'd 'lect all de awficers frum rich gempum, 'stead of swamp trash. (Mitchell M., Gone with the Wind)

Отож я не розумію цього, – відказав Джімс, анітрохи не злякавшись гострого тону хазяїна. – Як на мене, їм би тра обирати офіцерів із заможних жентменів, а не з цих болотяних голодранців (Мітчелл М., Звіяні вітром, переклад Р. Доценка).

Фонетичні модифікації мовлення мешканців південних штатів Америки, зазначені в оригіналі, паралельно відтворено у перекладі графонами *dey'd 'lect* – «тра» і *gempum* – «жентмени» та компенсовано просторіччям «голодранці», що є проявом *дистантної компенсації*, оскільки втрати першотвору надолужуються в іншому місці тексту перекладу порівняно з оригіналом (М. Яковлева).

Для більшості соціолектів не характерна така форма мовної репрезентації, як графон. Виключенням є ситуація, коли соціальні діалекти межують з територіальними, і тоді при їх перекладі ми спостерігаємо такі ж стратегії, як і при перекладі територіальних діалектів:

Nah then, Freddy: look wh'y' gowin, deah. Theres menners f' yer! Te-oo banches o voylets trod into the mad. Ow, eez ye-ooa san, is e? Wal, fewd dan y' de-ooty bawmz a mather should, eed now bettern to spawl a pore gel's flahrzn than ran awy athaht pyin. (Shaw B., Pygmalion)

Ну, ти, Хреді, диви, куди сунеш! Оце тобі й манери. Два букети хвіалків мені вивалаяв. Ой, то це був ваш синок, кажите? Ну, я 'би в 'го луче навчили, то ни тікав би він геть, коли россипав квіточки бідній дівчині, а заплатив би за шкоду! (Шоу Б., Пігмаліон, переклад О. Мокровольського).

Вихідні фонетичні деформації мовлення квіткарки-кокні відтворено паралельними українськими засобами (*Freddy* – «Хреді», *voylets* – «хвіалків») разом із компенсованими просторічними одиницями (*wh'y' gowin* – «куди сунеш», *fewd dan y' de-ooty* – «я'би в 'го луче», *trod* – «россипав»). Вдало поєднуючи ці засоби, перекладач створює доволі правдивий ефект мовлення неграмотної особи.

Графони на позначення іншомовного акценту характеризуються вищим рівнем перекладності, що зумовлено наявністю у кожної нації стереотипізованих уявлень щодо акценту тієї чи іншої мовної спільноти. При перекладі таких фонографічних стилізацій домінуючими виявлено паралельні засоби іншомовного відтворення:

“Velcome, welcome Tchooge,” said the elder of the party, with a strong German accent. “Miss Petsy vill owe me a kiss.” “Donner und blitzen, Richart!” exclaimed the veteran German, looking over the side of the sleigh with unusual emotion, “put you will preak ter sleigh and kilt ter horses!” (Cooper F., Pioneers)

Фітаю, фітаю, судде, – з помітним німецьким акцентом мовив найстарший. – Міс Петсі финең мені один поцілунок. Хай йому дідько! – вигукнув старий німець, з незвичним для нього збудженням позираючи через край саней, – Ріхарте, ти зламать сани і фпивать коні! (Фенімор-Купер Дж., Піонери або біля витоків Саксуеханни, с. 137, переклад Є. Крижевича).

В оригіналі представлено англійське мовлення німця з урахуванням фонетичних особливостей німецької мови. Відповідно, український перекладач, послідовно замінивши [в] на [ф] («фітаю» – «вітаю», «финең» – «винен», «фпивать» – «вбивати»), створив такі фонетично

деформовані відповідники, які б повною мірою розкривали образ, сформований у свідомості представників української спільноти щодо цього акценту.

При перекладі графонів на позначення фізичних, емоційних чи вікових характеристик мовця, виявлено найвищий рівень використання паралельних засобів характеристики персонажу, що зумовлено універсальністю описуваних мовленнєвих вад, які спостерігаються у представників будь-якої мовної спільноти:

Joe Carp from the bakery brot me a chokilat cake. (Keyes D., Flowers for Algernon, p. 16)

Джо Карп із пикарні приніс міні шиколадне тістичко. (Кіз Д., Квіти для Елджернона, с. 19, переклад В. Шовкуна).

У цьому прикладі зображено мовлення розумово відсталої людини, яка на письмі зображує слова так, як їх вимовляють англійською. Демонструючи високий рівень майстерності, перекладач обирає для заміни ненаголошені голосні звуки, які найчастіше і найлегше спотворюються на письмі («пикарня» – «пекарня», «міні» – «мені», «тістичко» – «тістечко», «шиколадне» – «шоколадне»).

Наступний приклад відібрано з роману Чарльза Діккенса «Тяжкі часи», в якому графон слугує засобом імплементації деформованого мовлення персонажа, хворого на астму:

I tell you what, Thquire. To thpeak plain to you, my opinion ith that you had better cut it thort, and drop it. They're a very good natur'd people, my people, but they're accuthtomed to be quick in their movementh; and if you don't act upon my advithe. (Dickens Charles, Hard Times)

Знаєте що, мохъпане? Я вам хкажу відверто: по-моєму, краще ви це діло облиште. Бо вони в мене дуже добрі й лагідні, але звикли обертатихъ хутенько, і як ви не похлухастехъ моєї поради, то вони б вах ненароком хторчака в вікно не викинули. (Діккенс Ч., Тяжкі часи, переклад Ю. Лісняка).

Герой твору має утруднене дихання, що впливає на його вимову окремих звуків. Автор показав цю фізичну ваду замінивши скрізь літеру *s* буквосполученням *th*. Перекладач діє аналогічним чином, замінивши «с» на «х» («хкажу» – «скажу», «похлухастехъ» – «послухаетесь», «вах» – «вас», «обертатихъ» – «обертатись», «хторчака» – «сторчака»).

При відтворенні дитячого мовлення автори художніх творів та перекладачі використовують схожі техніки, деформуючи слова відповідно до наявних у свідомості читачів певних асоціацій про мовлення дітей:

“Odo yow!” said Sunny. “Fine, thank you”, said Mr. Poe but he looked very sad (Snicket L., The Bad Beginning).

Я-ся-аєте? – крикнула Сонечко. – Добре, дякую, – відповів містер По, але якось дуже несамовито (Снікет Л., Поганий Початок, с. 24, переклад А. Онішка).

У вихідному графоні *Odo yow* легко прочитується модифікована стандартна формула вітання *How do you do*, за допомогою якої автор демонструє несформованість мовлення персонажу. Для своєї стилізації перекладач обирає прямий відповідник «Як ся маєте», перероблений на цілком упізнаваний «Я-ся-аєте».

ВИСНОВКИ

Дослідження присвячено визначенню чинників перекладності та встановленню реальних й оптимальних стратегій і способів відтворення фонографічних стилізацій персонажного мовлення в англо-українському художньому перекладі.

Для забезпечення максимально повного перекладознавчого висвітлення досліджуваного явища у роботі здійснено вивчення лінгвістичних та літературознавчих аспектів його формування та функціонування в англомовному художньому дискурсі.

З погляду лінгвістики, графон є okazіональною модифікацією плану вираження узуальної лексеми з метою пристосувати її графічну форму до особливостей вимови. Важливу роль в іншомовному відтворенні графонів відіграє їхнє функціональне навантаження, яке має бути максимально повно збережено при перекладі. З цією метою в роботі виокремлено такі функції графонів, як характерологічна, емотивна, експресивна та ігрова.

З погляду літературної теорії, графони виступають засобами художньої виразності, доцільність яких пояснюється з позицій теорій *очуднення / одивнення / очуження*. Нашу особливу увагу привертає зв'язок між графоном як прийомом очуднення / одивнення та очуженням як потенційною стратегією його іншомовного відтворення. Утім, як показано в роботі, перекладаючи графон графоном, ми, з одного боку, відтворюємо формальні прийоми автора твору, що є проявом стратегії форенізації. З іншого ж боку, адаптуючи графон до особливостей приймаючої мови та культури за рахунок фонографічної (горизонтальної) або лексико-граматичної (вертикальної) компенсації, ми забезпечуємо

ефект природності викладу та плавності його рецепції, що є проявом стратегії доместикації. Таким чином, у роботі зроблено висновок про доцільність використання стратегії «золотої середини», в якій органічно поєднувалися обидва підходи.

У межах теорії актуалізації / висунення фонографічні стилізації є засобом звернути увагу читача не стільки на те, «що сказано», а «як сказано», слугуючи засобом виділення важливої авторської інформації.

У практичній частині дослідження здійснено верифікацію головної гіпотези дослідження стосовно впливу чинників перекладності на факт перекладу фонографічних стилізацій аномалій персонажного мовлення, так само як і на вибір стратегій та способів їхньої іншомовної репрезентації. Зокрема, встановлено, що при перекладі одиниць на позначення територіальних та соціальних діалектів перекладачі вдаються до широкого діапазону перекладацьких стратегій – від повного ігнорування до намагання максимально повно їх відтворити за допомогою паралельних цільових засобів.

При перекладі фонографічних стилізацій на позначення іншомовного акценту спостерігається значно більша, порівняно з діалектизмами, кількість паралельних засобів відтворення, що можна пояснити наявністю у кожного народу стереотипізованих уявлень щодо акценту представників тієї чи іншої національної спільноти.

При перекладі фонографічних стилізацій на позначення фізичних, емоційних чи вікових характеристик мовця зафіксовано найвищий рівень паралельних засобів характеристики персонажу у друготворі, що пояснюється універсальним характером цих аномалій. У цьому випадку спостерігається протилежне явище, коли кількість графонів у перекладі перевищує їхню кількість в оригіналі, порушуючи, тим самим імпресивно-експресивний баланс між першотвором та друготвором.

Перспективи подальшого дослідження полягають у:

- дослідженні лінгвокогнітивних особливостей перекладацького відтворення фонографічних стилізацій мовленнєвих аномалій;
- проведенні порівняльного аналізу перекладу англійських графонів українською, російською та французькою мовами;
- визначенні особливостей перекладу параграфемних засобів, що використовуються як засіб характеристики персонажу.

Основні результати дослідження відображено у публікаціях автора:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Медведєва А. О. Особливості відтворення фонографічних стилістичних засобів у перекладі англомовної дитячої літератури українською мовою / А. О. Медведєва, О. В. Ребрій // *Studia Methodologica*. – 2014. – № 38. – С. 197–202. *(Особистий внесок здобувача полягає у здійсненні практичної частини дослідження)*
2. Медведєва А. О. Особливості відтворення мовлення персонажів із розумовими вадами / А. О. Медведєва // *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Стефаніка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство)*. – Дрогобич, 2016. – Вип. 5. – С. 20–24.
3. Медведєва А. О. Перекладознавчий аспект графону у світлі стилістичних теорій / А. О. Медведєва // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. – Одеса, 2016. – Вип. 21. – С. 125–129.
4. Статівка А. О. Особливості відтворення іноземного акценту в англо-українському перекладі / А. О. Статівка // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2017. – Вип. 85. – С. 52–57.
5. Статівка А. О. Функціональний аспект дослідження перекладу фонографічних стилізацій / А. О. Статівка // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. – Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2017. – Вип. 86. – С. 160–166.
6. Stativka A. Strategic Aspect of Translating Phonological Deviations / A. Stativka // *Science and Education a New Dimension. Philology*. – 2017. – V (40), Issue 144. – P. 52–54.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Медведєва А. О. Стратегії відтворення фонографічних стилізацій діалектної вимови літературних персонажів / А. О. Медведєва // *Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів :*

- VII Міжнар. наук.-практ. конф., 26–27 вересня 2014 р. : тези доп. – Львів, 2014. – С. 48–49.
8. Медведєва А. О. Графон як очуднення: стилістичний прийом та перекладацька стратегія / А. О. Медведєва // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація. 2016-й – рік англійської мови: XV наук. конф. з міжнар. участю, 5 лютого 2016 р. : тези доп. – Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2016. – С. 115–117.
 9. Медведєва А. О. Особливості перекладацького відтворення фонографічних стилізацій змінених станів свідомості у літературних персонажів / А. О. Медведєва // II Таврійські філологічні читання : міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 травня 2016 р. : тези доп. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 88–90.
 10. Статівка А. О. Переклад графонів у світлі функціонального підходу / А. О. Статівка // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : XVI наук. конф. з міжнар. участю, 3 лютого 2017 р. : тези доп. – Х. : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2017. – С. 124–125.
 11. Medvedieva A. Translation of Phonographic Speech Stylizations / A. Medvedieva // Major Issues in Translation Studies and Translators' / Interpreters' Training : VII International Conference, Kharkiv, 25–26, April, 2013. – Vinnytsya : Nova Knyha, 2013. – P. 116–119.
 12. Medvedieva A. Specifics of Translating Phonological Deviations as Markers of Idiolects / A. Medvedieva // Major Issues in Translation Studies and Translator : / Interpreter Training VIII International Conference, Kharkiv, 23–24 April, 2015. – Vinnytsya : Nova Knyha, 2015. – P. 37–38.
 13. Stativka A. Specifics of Rendering Phonological Deviations Imitating a Foreign Accent / A. Stativka // Major Issues in Translation Studies and Translator / Interpreter Training : IX International Conference, Kharkiv, 20–21 April, 2017. – Kharkiv, 2017. – P. 103–104.

АНОТАЦІЯ

Статівка А. О. Стратегії та способи відтворення фонографічних стилізацій мовленнєвих аномалій в англо-українському художньому перекладі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 «Перекладознавство». – Харківський

національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2018.

Дисертацію присвячено вивченню особливостей англо-українського художнього перекладу графонів на позначення мовленнєвих аномалій, спричинених територіальними, соціальними, фізіологічними, емоційними, віковими характеристиками мовця. З'ясовано, що при відтворенні соціальних та територіальних особливостей мовлення діапазон перекладацьких стратегій значно варіюється – від повного ігнорування графонів до їх максимального збереження за допомогою паралельних засобів цільової мови. При перекладі графонів на позначення іншомовного акценту домінуючими виявлено паралельні засоби іншомовного відтворення. При перекладі особливостей мовлення, спричинених фізичними, емоційними чи віковими характеристиками мовця виявлено найвищий рівень використання паралельних засобів характеристики персонажу.

Ключові слова: графон, мовленнєва аномалія, компенсація, стратегія перекладу, спосіб перекладу, фонографічна стилізація, художній переклад.

АННОТАЦИЯ

Стативка А. А. Стратегии и способы воспроизведения фонографических стилизаций речевых аномалий в англо-украинском художественном переводе. – Квалификационная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – «Переводоведение». – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина Министерства науки и образования Украины, Харьков, 2018.

Диссертацию посвящено изучению особенностей англо-украинского художественного перевода графонов, обозначаемых речевые аномалии, вызванных территориальными, социальными, физиологическими, эмоциональными, возрастными характеристиками говорящего. При воспроизведении социальных и территориальных особенностей речи диапазон переводческих стратегий значительно варьируется – от полного игнорирования графонов до их максимального сохранения с помощью параллельных средств целевого языка. При переводе графонов, обозначаемых иностранный акцент, доминирующими определены параллельные средства иноязычного воспроизведения.

При переводе особенностей речи, вызванных физическими, эмоциональными либо возрастными характеристиками говорящего уровень использования параллельных средств характеристики персонажа является наивысшим.

Ключевые слова: графон, компенсация, речевая аномалия, способ перевода, стратегия перевода, фонографическая стилизация, художественный перевод.

ABSTRACT

Stativka A. O. Strategies and Methods of Reproducing Phonographic Stylizations of Speech Deviations in the English-Ukrainian Literary Translation. – Qualification research paper, manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Speciality 10.02.16 – Translation Studies. – V. N. Karazin Kharkiv National University, the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

The dissertation deals with the specifics of reproducing phonographic stylizations imitating various speech deviations caused by a territorial, social, status of a personage, his / her physiological or emotional state, as well as age characteristics in the English-Ukrainian literary translation. Phonographic stylization also known as “graphon” is a wide-spread stylistic means of characterizing a personage’s speech in the English literary discourse. At the same time, in the Ukrainian literary tradition the use of phonographic deviations is traditionally limited mainly due to the minimal difference between graphic and phonetic aspects of the expression plane of a lexeme. The absence of translation equivalents for phonographic stylizations in any target language gives grounds to view them as a variety of translation difficulties.

Structurally, phonographic stylizations present the deformation of a graphical form of a lexeme to imitate speech’s specific traits. Functionally, phonographic stylizations are explication means of a territorial or social status of a personage, his / her foreign origin, age characteristics, emotional state, as well as health disorders. Stylistically, phonographic stylizations are means of emphasizing particular features of a character in the light of stylistic theories of defamiliarization / foregrounding.

Strategies and methods of translating phonographic stylizations are affected mainly by:

- their typological characteristics, i. e. their affiliation to one of three main types of phonographic stylizations: phonographic stylizations imitating

a territorial or social status of a personage, phonographic stylizations imitating a foreign origin of a personage, phonographic stylizations imitating speech specifics caused by a physical or emotional state of a personage, his / her age;

- contextual characteristics, i. e. (presence / absence of author's comments).

While reproducing social and territorial speech specifics (potentially the most difficult object of the translation) the range of translation strategies varies – from complete ignoring phonographic stylizations to their full reconstruction by the parallel means of the target language. The most popular strategy is that of “golden middle”, according to which phonographic stylizations are partially reconstructed and partially compensated by the expressive means of lexical or grammatical levels.

While reproducing phonographic stylizations imitating a foreign origin of a personage, the prevailing strategy is that of employing parallel means of the target language. The popularity of this strategy is explained by the fact that every linguistic and cultural society has its own stereotypical ideas about hypothetical foreign accents of bearers of other languages.

While reproducing phonographic stylizations imitating speech specifics caused by a personage's physical, emotional or age characteristics, translation strategy of using parallel means, coined by the translator in the target language, is most often applied due to the universal nature of speech disorders inherent to representatives of all linguistic communities.

Key words: compensation, graphon, literary translation, method of translation, phonographic stylization, speech deviation, strategy of translation.

Підписано до друку 26.03.2018.
Формат 60 x 90/16. Друк ризографічний.
Гарнітура Times New Roman.
Зам. 1603/2018. Ум. вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Ціна договірна.

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО № 971661 від 13.12.2005.